

התוס' רי"ד נמנע מלפרש כרש"י בענין זה. ושמו משום שסבר שאין אומרים כן אלא ברשעות גמורה, ולא באיסור כגון זה. וכבר האריכו האחרונים בדבר. (ע' שב שמעתא ז, ה; רעק"א לעיל יח: מנחת חינוך רצו, לה; אבני נזר אה"ע כט, כח-לא; אילת השחר כאן; אגרות משה י"ד ח"ב קנה; שבט הלוי ח"ד קצ. ור' במובא ביבמות כה — חוברת קמו).

'מר בר רב אשי אמר... מודעא היו דברינו נאמנין. מאי טעמא, האי ניתן ליכתב והאי לא ניתן ליכתב' — ורב נחמן סבר שגם במודעה יש עוולה, כי היה להם למסור תחילה מודעא ולחתום עליה, וכשחתמו על שטר המכר ללא מודעא קודמת — שלא כדין עשו. ומר בריה דרב אשי סבר שאין זו עוולה, כי ירא היה למסור מודעא שמה יורגש הדבר. (עפ"י ריטב"א)

'הכחשה תחלת הזמה' — 'תחילה' לאו דוקא, שאין הזמה באה אחר הכחשה, אלא כלומר הכחשה — קצת הזמה היא, שאומרים על הראשונים שהעידו שלא כדין. (ריטב"א. ע"ע בבאור 'תחילה', במובא בב"ק עג (חוברת יז) מספר דברות משה).

פרפראות

'האומר שטר אמנה הוא זה אינו נאמן. דקאמר מאן...' — פירוש על דרך הרמז ע' בסה"ק נועם אלימלך — סוף פרשת בא.

אם און בידך הרחיקהו — זה שטר אמנה ושטר פסים. ואל תשכן באהליך עולה — זה שטר פרוע... ספר שאינו מוגה — אסור לשהותו, משום שנאמר אל תשכן באהליך עולה. 'אם און בידך הרחיקהו... באהליך עולה' בגימטריא (עם הכולל): 'אמנה פסים ופרוע' (648). הפסוק כולו: אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה בגימטריא: ספר שאינו מוגה, אמנה פסים, פרעון (1454. עם הכולל).

באהליך — ב' במסורה: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. ואל תשכן באהליך עולה. לפי שבני יששכר יושבי אהלים היו, ועסקו בתורה, על כן מזהיר אותם אל תשכן באהליך עולה, היינו, ספר שאינו מוגה.

תשכן — נוטריקון: תורה שטר כתובים נביאים. (בעל הטורים — דברים לג, יח) (יש להוסיף: 'באהליך' בגימטריא 'חיים', כמו ששנינו באבות 'מרבה תורה מרבה חיים'. ויש לרמוז בזה דברי הגמרא (תמיד לב): 'מה יעשה אדם ויחיה? ימית עצמו' — היינו, באהלה של תורה, בדרך שדרשו 'אדם כי ימית עצמו באהלי').

דף כ

'השתא דליתנהו, דאילו הוה לקמן דלמא הוה מודו להו'... — כתב מהר"ם שיף, שגם אם היו מודים, לא היתה מועילה הודאתם, שהרי 'אין חוזרים ומגידים', אלא שמכל מקום מצד הסברה עדיף מצב שמתו ממצב שנמצאים כאן ומכחישים. אמנם, מדברי התוס' להלן (בסד"ה אלא) יש להוכיח שיש ממש בחזרתם.

ואכן, כך היא שיטת 'שער המשפט' (כט), שנאמנים העדים לומר טעינו וכד', כל שיש עדים המסייעים לגרסתם האחרונה. (וע' הגהות רעק"א חו"מ לא, מ. עפ"י אילת השחר על התוס' הנזכר).

והזמה שלא בפניהן, נהי דהזמה לא הוי, הכחשה מיהא הויא' — נחלקו הפוסקים אם הכוונה שאין מתקיים בהם עונש של עדים זוממין, כיון שאין מעידין על אדם אלא בפניו, אבל עדות האחרונים מתקבלת כנכונה ונפסלו הראשונים לעדות על שהעידו שקר (ריב"ש רסו; מהרי"ט), או הכוונה שאין כאן תורת הזמה כלל, אלא 'תרי ותרי' כבהכחשת עדים (מהרל"ג; ש"ך).

ויש מי שכתב לחלק; אותה עדות שהוזמו בה, אכן מתבטלת כליל, אך העדים לא נפסלו לכל שאר עדויות (נתיבות המשפט לה, ב). ויש לעמוד על סברה זו: כיצד ניתן לחלק הדברים, הלא אם בטלה עדותם בתורת ודאי, כיצד כשרים הם לשאר עדויות?

יש להבין הדבר בהקדם חידושו של ה'תומים' (פז, כז), שהוכיח שלא פסלה תורה רשע לעדות, אלא רשע שבית דין פסקו עליו שרשע הוא, וכל שסמכו על חזקת כשרות והכשירוהו, אף אם כלפי שמיא גליא שרשע הוא, כשר הוא לעדות, גם אליבא דאמת.

הלכך, כיון שפסילת עדים לכל עדויות חובה היא להם, ונידונת כהענשה, סובר הנתיבות שאי אפשר לקבלה ללא נוכחותם, וכל קבלת עדות המזימין היתה רק לענין העדות הפרטית, שלענין זה אין צריך את נוכחות העדים. נמצא שלענין פסולם, כאילו לא קבלנו עדות כלל. ולכן כשרים הם לעדות, כי הרי אין הרשות עצמה פוסלת לעדות אלא דין 'רשע' שבית דין פוסקים עליו. (בית ישי קט, ד).

וע' אגרות משה חו"מ ח"ב סד, ד שתמה על סברת הנתיבות. ועע"ש באריכות באה"ע ח"א פו בענין עדות לפסול אדם לעדות, האם צריכה להעשות בפניו. וע"ע ביו"ד ח"ב קנב).

(ע"ב) 'אמר ליה: מי דכיר מר האי סהדותא? אמר ליה: לא. — ולא הכי והכי הוה? א"ל: לא ידענא. לטוף אידכר רב אשי, אסהיד ליה'... — כתב בהגהות אשר"י, מדובר שאמר 'לא ידענא' חוץ לבית דין, אבל אם היה אומר כן בבית דין — לא היה יכול לחזור ולהעיד, מדין 'אין חוזר ומגיד'. וכיוצא בזה כתבו התוס' בבבא קמא (נ. נ). אמנם הר"ן (שבועות, פרק שבועת העדות — מובא בקצוה"ח כה, ח) חולק וסובר שאמירת 'איני יודע עדות' אינה הגדת עדות, ולא נאמר בזה דין 'אין חוזר ומגיד'.

'הרחוקות — חדשות טהורות, ישנות טמאות' — נראה ש'מרוחקות' היינו סמוך לחמישים אמה, ולא מרוחקות ביותר. ואין לחוש שמא היתה עיר סמוכה למקום ונשכחה, שאם כן, אין לך גבעה בארץ ישראל שלא נחזיק בה טומאה. (תפארת ישראל — אהלות טז, ב)

'מתוך שהנשים קוברות שם נפליהן, ומוכי שחין זרועותיהם' — מכאן ומעוד מקומות נראה שנהגו לקבור אברים שנשרו מן האדם בעודו בחיים. אך לא מבואר טעמו של דבר.

ומצאנו מחלוקת אחרונים בזה: הגודע-ביהודה (תנינא י"ד רט) כתב שאין מצות קבורה באבר-מן-החי, וזה שקברו, מפני מניעת טומאה לכהנים (וערש"י כאן). וכך היא שיטתם של הרבה אחרונים להלכה (שבות יעקב; מהרי"ל דיסקין; שו"ת מלמד להועיל — מובאים בשו"ת יביע אומר — ח"ג י"ד כב, כ — ומשמע שגם הוא נקט כן לעיקר. וכ"פ בשו"ת ציץ אליעזר ח"י כה, ח).

אולם בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א רלא-רלב וח"ד קמא) פסק (עפ"י סוגית הגמרא במסכת נזיר) שיש חיוב קבורה לאבר מן החי. ולכן, אדם שכרתו לו אבר בבית חולים, אפילו אבר קטן, חייב לדעתו להוציאו משם ולקוברו, שמצות קבורה קיימת גם באבר מן החי.

(יש להעיר שבתשובות שבח"א כתב להצריך קבורה גם לבשר הפורש מן החי, ללא גידים ועצמות. ובח"ג שם כתב שאין

חובה אלא באבר שיש בו גו"ע, אבל אבר שאין בו גידים ועצמות כגון כליות וטחול וכו' — פטור. וכנראה חזר בו בפרט זה. (התשובות בח"א נכתבו בשנת תשי"ד, ושהתשובה בח"ג בתשכ"ט). וע"ש בח"א מש"כ להתיר שריפה ושאר מיני איבוד. וע' בחזו"א יו"ד רח,ו).

'אמר רב חסדא: שמע מיניה מרבי מאיר, האי סהדותא — עד שיתין שנין מידכר, טפי לא מידכר. ולא היא, התם הוא דלא רמיא עליה, אבל הכא, כיון דרמי עליה, אפילו טובא נמי' — לפי פרוש רש"י יצא חילוק אם מלכתחילה ייחדוהו להיות עד בדבר, שאז רמיא עליה וזוכרה לשנים רבות, אם לאו. והפוסקים לא חילקו, ומשמע שגם כשלא ראה בתורת עד — אין לחוש שמא אינו זוכר. וכתב הבית-יוסף (חושן משפט כט) בפירוש טעמם, שכל דברי הגמרא נאמרו רק לדעת רבי מאיר המגביל זמן הזכירה לשישים שנה, אבל להלכה שפסקנו כרבי יהודה — אין הגבלת זמן.

[ומדברי המרדכי (מובא בתוס' יום טוב ב"ב ב"ד) משמע שפוסק כרבי מאיר. ואפשר שטעמו מפני שרב חסדא הוכיח מדבריו, ונשאו ונתנו בגמרא על שיטתו. ולפי שיטה זו יש לומר שגם לענין עדות יהא חילוק אם עשאוהו עד בדבר אם לא, כנ"ל. באר אליהו כה,נח].

ולולא פרוש רש"י יש לומר שכוונת הגמרא לחלק בין נידון תלוליות שאין שם עדות שלא היתה סמוכה, אלא שאין בזכרונם שהיתה סמוכה ('לא רמיא עליה'), ובין מקרה שמעיד שזוכר הדבר ('רמי עליה'). ונראה שזו כוונת הפוסקים שלא חלקו אם עשאוהו עד אם ראה סתם וכתב. (חזון-איש קלה. לדבריו שם, אין להוכיח מהמרדכי שפסק כר"מ, שאף רבי יהודה מודה בעלמא).

*

'כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים. אמר רב הונא: והוא שזוכרה מעצמו' —

ברמז: כותב אדם עדותו על השטר — התורה נקראת עדות ונמשלה לשטר מפני האותיות החרות עליה. והנה האדם קודם בואו לעולם הזה, לומד כל התורה כולה, שהוא אז בהיכל העליון ורואה האורות — המה אותיות התורה. וכשמגיע לעולם הזה נשכחת ממנו עדות זו, ועל ידי עיסוקו בתורה בעוה"ז יכול להעיד עדותו הנ"ל ולהחזירה אליו אפילו לאחר כמה שנים. ובלבד שזוכר בעצמו — שצריך לזכור עצמיות שלו ושורשו, ועל ידי זה כשרואה את השטר הוא נזכר מעט מעט באותם אורות עליונים עד שבא לחלקו, ויוכל להזכיר עצמו כל מה שראה ולמד בהיותו בהיכל העליון. (עפ"י הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג — 'דברי שמואל' פרשת זכור)

דף כא

'אבל אמגלתא לא, דלמא משכח לה איניש דלא מעלי וכתב עילויה מאי דבעי' — משמע שאם לא כתב כלום ממעל לחתימה, אי אפשר לתבוע ממון על סמך חתימה בלבד. ומכאן למוציא על חברו גליון חלק עם חתימתו, אין לו שום תביעה, ויכול החתום לטעון ממני נפל ומצאתו. אך זהו מצד הדין אבל מצד המנהג כתב הב"ח שכבר נהגו בארצות הללו לגבות בו על פי תיקון המדינות. ואולם במקום שאין מנהג קבוע נראה שאין לגבות בו. (עפ"י ש"ך חו"מ סט סקי"ט, כדעת העיר-שושן).

'וסבר שמואל דלמא איכא דסבירא ליה הלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו ובהא אפילו מחביריו...'